

Revolucija i Rosa Luxemburg

Zebec, Irena

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:464442>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Preddiplomski studij filozofije i sociologije

Irena Zebec

Revolucija i Rosa Luxemburg

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Željko Senković

Osijek, 2021.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Preddiplomski studij filozofije i sociologije
Odsjek za filozofiju

Irena Zebec

Revolucija i Rosa Luxemburg

Završni rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti; znanstveno polje: filozofija;
znanstvena grana: filozofija društva/socijalna filozofija

Mentor: prof. dr. sc. Željko Senković

Osijek, 2021.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno izradila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Irena Zebec

U Osijeku, 15. lipnja 2021.

Irena Zebec, 0122229113

Sažetak

Rad dohvaća pojam revolucije iz mnoštva njenih perspektiva, a napose perspektive teoretičarke komunizma i socijalizma te prominentne revolucionarke svoga doba – Rose Luxemburg. Kronološki se prati razvoj modernog kapitalističkog društva te razlozi koji su doveli do potrebe za revolucionarnim socijalističkim preuzimanjem unutar društva. Iako će Luxemburg u mnogočemu kritizirati Marxa, nedvojbeno su njihova slaganja o određenim ekonomsko-društvenim problemima stoga se u radu čitatelja upoznaje i s Marxovom kapitalističko-socijalnom misli. Kako se revolucija ne bi ispostavila kao jedina i nepogrešiva solucija kapitalističko-etatističkog poretka, bit će riječ i o izazovima te kritikama revolucije kao i pitanju njena legitimiteta. Je li revolucija moguća danas – u suvremenom neoliberalnom i postrevolucionarnom svijetu – odgovorit će se tek nakon što se ispostavi da su subjekt i imperativ revolucije dva sadržajno bliska pojma koja u svome pojavljivanju nastoje ostvariti sve revolucionarne borbe dometima koje socijalizam kao žrtva kapitalističkog pedigrea nije uspio. Naposljetku, rad će ponuditi pregled nostalgичne prošlosti i suvremenih stranputica – oboje u vidu ostvarenja revolucionarne budućnosti, a bit će zaključen mišlju da je revolucija u svojim dometima uvijek oznaka promjena sustava, no ipak ne uspijeva ostvariti sve svoje ideale.

Ključne riječi: revolucija, Rosa Luxemburg, kapitalizam, socijalizam, sloboda

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Duh vremena i težnja epohalnom preokretu	2
3. Rosa Luxemburg – melodiozna revolucionarka nedominantnog narativa	3
3.1. Socijalna reforma ili revolucija?	4
3.2. Marxova kapitalističko-socijalna misao	6
4. Luxemburgina kritika prodiranja kapitalizma u nekapitalistički prostor	8
4.1. Teror samoperpetuiranja postojećeg stanja	12
5. Razbijanje konzervativnog zaleđa u Luxemburginom revolucionarnom ključu	14
6. Nostalgija za prošlošću kao preduvjet revolucionarne budućnosti	15
6.1. Subjekt revolucije: bezimni	17
6.2. Imperativ revolucije: zahtjev za biti	18
6.3. Problem legitimnosti revolucija	20
7. Postrevolucionarizam i neoliberalizam	21
8. Suvremene stranputice pri promišljanju i personificiranju revolucije	23
9. Zaključak	25
10. Literatura	26

1. Uvod

Cilj ovoga rada ima biti dohvaćanje pojma revolucije iz mnoštva njenih perspektiva, a napose perspektive teoretičarke komunizma i socijalizma te prominentne revolucionarke svoga doba – Rose Luxemburg. Stoga se kroz rad čitatelja nastoji upoznati s duhom vremena u kojemu autorica živi i o kojemu teoretizira – 19. i 20. stoljeće – te razlozima zbog kojih dolazi do ranog određenja revolucije kao potrebnog i svrhovitog rješenja. Nakon predstavljanja velikog lika i djela Rose Luxemburg koja u svojim fenomenalnim revolucionarnim nastojanjima pogiba kao heroína koja se žrtvuje za vlastite ideale, slijedi potpoglavlje koje nosi naslov Luxemburgina djela, a u kojemu se nastoji objasniti etimološka razlika u pojmovlju te odrednice, kako reforme, tako i revolucije. Iako velika kritičarka Karla Marxa, Luxemburg u svojim teorijama ipak polazi od mnoštva zajedničkih referentnih točaka koje dijeli s Marxovim naukom stoga je i njegova kapitalističko-socijalna misao uvrštena u ovaj rad kao temelj kasnije Luxemburgine kritike prodiranja kapitalizma u nekapitalistički prostor što će se za društvo onoga doba očitovati u teroru samoperpetuiranja tog postojećeg stanja koje će itekako zahtijevati revolucionarne promjene, prije svega odnosa tržišta i kapitala, a onda i proizvodnje u odnosu na položaj proletarijata i buržoazije. Da bi do promjena i ostvarenja socijalizma kao Luxemburgina vrhovna načina života uopće došlo, ona u svome uzbudljivom i napetom životu nastoji razbiti konzervativnu fašističku desnicu i zaleđe koje je ono postavilo, a koje predstavlja prekretnicu za prelazak iz kapitalizma u socijalizam samim time što se osim klasa i vlasništva nad sredstvima proizvodnje i onih koji proizvode ta ista sredstva, u žiži koristoljublja i samoživosti pojavljuje osobni profit i kapital koji pripadnik i podupiratelj te desnice za sebe samoga nastoji osigurati, pritom ne mareći za živote i sudbine onih kojima se poigrava. S obzirom da slični problemi more i suvremeno neoliberalističko društvo, postavlja se pitanje je li revolucija moguća danas i jesu li revolucionarni dometi revolucionara uistinu ostvarivi, a na ta pitanja odgovara poglavlje o nostalgiji za prošlošću kao preduvjetu za revolucionarnu budućnost te poglavlje koje iznosi suvremene stranputice pri promišljanju i personificiranju revolucije. Sama veličina i važnost revolucije očituje se u potpoglavljima koja problematiziraju bezimene kao subjekt revolucije, ali i polemiziraju o imperativu te legitimnosti revolucije kao takve. Naposljetku, rad će ponuditi suvremenu postrevolucionarnu i neoliberalističku perspektivu, a bit će zaključen mišlju da je revolucija u svojim dometima uvijek oznaka korjenitih promjena sustava i položaja, no ipak ne uspijeva ostvariti sve svoje ideale.

2. Duh vremena i težnja epohalnom preokretu

Društvo 18. stoljeća obilježile su revolucije i borbe za određene ideale što se prelilo i na sva predstojeća vremena u kojima se čovjek suočava s težinom društvenog poretka i činjenicom da stvari mogu, a ponekad nužno i moraju, biti drugačije. Prijelaz iz feudalizma u kapitalizam popraćen industrijskom revolucijom počinje stvarati manufakturu te potiskivati srednji stalež. Kao da to samo po sebi nije bilo dovoljno, naočigled moćan kapitalizam rađa tržište i modernu buržoaziju, a »para i mašinerija revolucionirale su industrijsku proizvodnju pa se pojavljuje moderna krupna industrija, a na mjesto industrijskog srednjeg staleža dolaze industrijski milijunaši.«¹ S obzirom na manipulativnost novonastalog organiziranog kapitalizma počinje se shvaćati nužnost promjena i stabilizacije, no za mnoge rješenje je svaku potenciju preokreta, a kamoli revolucije »nasilno ugušiti poznatim staljinističko-birokratskim metodama. Mnogi pak to uopće ne shvaćaju ozbiljno, neki su zatečeni, a neke je uhvatila panika.«² U duhu vremena, nova povijesna perspektiva zahtijevat će odgovore na vlastita pravila i poretke, a koji im se često neće svidjeti upravo zbog svoje revolucionarne i oponentske prirode. Takva nova dimenzija suprotstavljanja novonastalom habitusu proizaći će prvenstveno iz »serija mikro evolucija unutar samih masa, kako bi se došlo do točke revolucije. Te mikro evolucije bile su, prije svega, ekonomske, društvene i obiteljske prirode.«³ Previranje po prirodnim danostima i političkim kategorijama – a koje to ipak nisu – kasnije će se javiti u nizu pokreta i revolucija koje će si za cilj postaviti korjenito reformiranje i redefiniranje društvenog poretka. Između ostalih, javit će se studentski pokreti 60-ih godina prošloga stoljeća koji mobilizacijom mladih i studenata žele participaciju u političkom sustavu podići na višu razinu, a moć mase upotrijebiti za dokinuće ustaljenih i prožvakanih mantri svake političke opcije na vlasti. Iz današnje perspektive, sve revolucije i pokreti imaju povijesni značaj, posebice zbog toga što jedan od zajedničkih ideala sviju njih – sloboda – te čežnja za slobodom upravo predstavljaju temelj svake revolucije. Ontološki balast skoka na horizontu borbe počinje predstavljati dokidanje rituala lojalnosti i trpljenja te rađanje bunta i protesta dočim sam autoreferencijalni odnos spram revolucije nalikuje na sinergizam, a ne voluntaristički ustanak i državni udar kako se svakoj revoluciji oduvijek nastojalo nametnuti.

¹ Katarina Peović-Vuković, »Revolucija ili način postavljanja 'komunističke hipoteze'« u: Borislav Mikulić, Mislav Žitko (urednici), *Filozofije revolucija i ideje novih svjetova* (Zagreb: Filozofski fakultet, 2018), str. 80–95, na str. 88.

² Milan Kangrga, »Marxovo shvaćanje revolucije«, *UP&UNDERGROUND: Časopis za utopijsko-revolucionarno-kritičke i umetničko-političke teorijske prakse* 13-14 (2008), str. [144]–[150], na str. 150.

³ Tin Novosel, *Odnos društvene revolucije i evolucije na primjeru Francuske revolucije*. Diplomski rad. (Zagreb: Hrvatski studiji, 2017), str. 16.

3. Rosa Luxemburg – melodiozna revolucionarka nedominantnog narativa

Rozalia Luxenburg, kako doznajemo od Čakardić, rođena je 1871., »u godini Pariške komune, u židovskoj obitelji u poljskom gradiću Zamość, koji je tada pripadao carskoj Rusiji. Već 1873. obitelj se seli u Varšavu, gdje se Rosa Luxemburg školuje.«⁴ Naposljetku napušta Poljsku zbog raznih špijuniranja i ograničavanja ondašnjeg režima, ali i intersekcije vlastitog identiteta koji se u ono vrijeme smatrao nepoželjnim. »Bila je socijaldemokratkinja, komunistkinja, revolucionarka, antiratna aktivistkinja, jedna od vodećih političarki Druge internacionale.«⁵ Problematikom nacionalizma i muškog šovinizma nastojala je obuhvatiti pitanje klasnih i spolnih podjela, spontanosti masovnih pokreta kao preduvjeta za revoluciju i nemilosrdno se »obračunavala s neprijateljima revolucije, pratila razvoj revolucije, njene slabosti i prodore, te svaku diskusiju usmjeravala na konačni cilj – osvajanje vlasti.«⁶ Iako velika kritičarka Marxa, marksizam za nju »nije bio dogma pod kojom će se ljude primorati na izvršenje svoje historijske zadaće, već znanstveno potvrđen etički princip kojim će se ukazati na pravednost i opravdanost borbe za humanijim društvenim sistemom«⁷ čime je neprekidno revolucionarne borbe smještala u šire historijske i političke okvire nastojeći ostvariti ideal humanosti. Svojim je djelovanjem »u nasljedstvo ostavila borbu koju ona nije uspjela dovršiti. Hvaljena dok je podržavala rad stranačkog vodstva, a kažnjena kada ga je prozvala da se aktivira i prekine *status quo*, kao da je bila dijelom stranke kojoj nikada nije uistinu pripadala«,⁸ a za koju se borila i u vrijeme uspona, i u vrijeme pada i popuštanja stranačkih kolega pod pritiskom moći, ega i kapitalističkog profita stoga je »teško probavljala diskriminatornu kulturu i u gotovo svim aspektima svoga života dovodila u pitanje konvencije i institucionalne norme.«⁹ Govoreći o svijetu neograničenih mogućnosti revoluciju je smatrala načinom života, »marksizam bi trebao biti zajednički cilj, a ne instrument politiziranja«,¹⁰ te naglašavanje interpretiranja programa u praksi, a ne samo pukoj teoriji. Utoliko su njena promišljanja važan materijal za razumijevanje marksizma, komunizma, socijalizma i kapitalizma. Iako odana revoluciji, asketizmu u revolucionarnom radu nije bilo mjesta zalažući se za »zastupanje paralelnog postojanja privatnog i političkog života gdje jedno ne isključuje drugo i ona kao žena se ne treba zamarati

⁴ Ankica Čakardić, *Ustajte, prezrene na svijetu: tri eseja o Rosi Luxemburg* (Beograd: RLS, 2019), str. 10.

⁵ Čakardić, *Ustajte, prezrene na svijetu: tri eseja o Rosi Luxemburg*, str. 9.

⁶ Isto, str. 36.

⁷ Iva Davorija, »Što Rosa Luxemburg želi?«, *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske* 11 (2016), str. 153–173, na str. 153.

⁸ Davorija, »Što Rosa Luxemburg želi?«, str. 153.

⁹ Čakardić, *Ustajte, prezrene na svijetu: tri eseja o Rosi Luxemburg*, str. 14.

¹⁰ Davorija, »Što Rosa Luxemburg želi?«, str. 153.

time što treba, a što ne treba činiti.«¹¹ Svojim je djelovanjem i postignućima mnogima bila smetnja, no nepokolebljive naravi i još vještije misli, Rosa Luxemburg proživjela je gotovo 48 godina ispunjenog i bogatog života te u nasljeđe ostavila inspirativne ideje i djela u kojima se čitatelju bespogovorno čini da je riječ o jednoj od najsajnijih revolucionarki u povijesti. 1919. tragično skončava od ruke desničarskih fašista što dodatno veliča i obogaćuje njeno herojstvo te pridonosi žrtvi koju je podnijela za vlastite ideale.

3.1. Socijalna reforma ili revolucija?

1899. Rosa Luxemburg piše djelo *Socijalna reforma ili revolucija?* kojim stanovito remeti standardne matrice doba u kojemu je živjela smatrajući kapitalizam neodrživim, a socijalizam onim koji se putem revolucije mora nametnuti i zamijeniti kapitalizam za dobrobit društva i zajednice. Djelo je to koje je udarilo temelje u ono što će Luxemburgine oratorske vještine postaviti kao kategorički imperativ nastojeći fiksno ustoličiti jednakost, slobodu i vladavinu naroda što se u demokraciji prodaje kao gotov proizvod, a u praksi je rezervirano samo za najviše klase. Međutim, prvobitno je značajno etimološki pristupiti ovim fenomenima. Reformacija se odnosi na »svaki pokušaj obnove i usavršavanja nekog društvenog subjekta«¹² uz podrazumijevanje prilagođavanja novim društvenim okolnostima. U tom smislu, svaka reformacija u svojoj biti predstavlja »nužnost promjene postojećih iskrivljenih stanja i ponovne uspostave onih izvornih«,¹³ odnosno strpljiv povratak na stare načine putem pročišćenja. S druge strane, protivnici i kritičari će pod pojmom revolucije najčešće podrazumijevati »radikalni i nagao pristup društvenim promjenama koji za ostvarenje vlastitih ciljeva ne bira sredstva, a što može implicirati i samo nasilje«.¹⁴ Dapače, zagovaratelji reformacije umjesto revolucije pozivali su se na štovanje suverene vlasti, a koja je »po definiciji pravo utemeljeno na Bogu. Bunt protiv političke vlasti je, onda neizbježno, bunt protiv tvorca te vlasti: revolucionarno svrgavanje monarhije je samo sobom 'pobuna protiv Boga', a regicid je bogoubojstvo«¹⁵. Pritom, valja jasno istaknuti da bi skepsa vezana uz revoluciju bila u potpunosti irelevantna utoliko boljim i dubljim razumijevanjem distinkcije između pojmova koji se vežu uz revoluciju poput protimbe, protesta, prosvjeda, bunta, revolta, secesije, pobune,

¹¹ Isto, str. 156.

¹² Ivo Džinić, »Reformacija i(li) revolucija: Erazmo Roterdamski i Martin Luther«, *Filozofska istraživanja* 38 (2018), str. 737–746, na str. 738.

¹³ Džinić, »Reformacija i(li) revolucija: Erazmo Roterdamski i Martin Luther«, str. 738.

¹⁴ Isto, str. 737.

¹⁵ Predrag Krstić, »Protiv duha pobune. Tradicionalistička osuda filozofije reformacije i revolucije«, *Filozofska istraživanja* 38 (2018), str. 837–851, na str. 839.

tiranicida, uzurpacije, osvajanja, prevrata, ustanka, puča, državnog i/ili vojnog udara. Odmakom od te i takve kritike, revoluciju se prije svega etimološki, a onda i ontološki može smjestiti u područje filozofije prirode s obzirom da je prvenstveno označavala »zakonomjerno kružno kretanje nebeskih tijela«¹⁶, a tek posljedično dolazi do tranzitivnog stadija u kojemu revolucija transcendiru u područje filozofije politike i političkog života uopće. Upravo o vrstama političkih poredaka one epohe govorio je još Platon izvodiivši »razloge i tijek promjena oblika političkih poredaka iz promjena duševnih ustrojstava čovjeka«.¹⁷ Protežiranje egalitarnih sloboda nasuprot elitističkim glavna je zadaća revolucije pri čemu se ona sama nedvosmisleno nameće kao »bitak po čemu jest i povijest i čovjekov svijet i sam čovjek«.¹⁸ Slijedom toga, revolucija zahtijeva veće i ozbiljnije napore od reformacije, ali i donosi intenzivnije i eklatantnije rezultate. Čovjek ne hini revoluciju, on za njom čezne i ona kao takva sačinjava bitak jer ga budi iz inercije i istovremeno implicira narav bića kao mislećeg – onog koji se budi iz drijemeža i otrježnjuje iz nametnutog dogmatizma. Revolucionarni bitak traga za *toposom* (grč. *τόπος*: mjesto), svojim mjestom pod suncem koje će unatoč u-topijskom re-volutivno izbrisati nepostojanje vlastitog kritičkog identiteta i iznjedruti ono za čime taj bitak potrebuje – afirmiranje njega samog kao člana zajednice. Čovjeka se može smatrati uvjetovanim bićem, no ne nužno i determiniranim. Njegovo djelovanje uvjetuje čovjeka u onoj mjeri u kojoj sam čovjek uvjetuje svoje djelovanje. Po pitanju utopijskog obzora čovjek nije rezignirano stacioniran jer ukoliko bi svaki ideal predstavljao nedostižnu utopiju, djelovanje, a u konačnici i revolucija kao aktivni čin djelovanja, ne bi imala smisla. Stoga, promatrajući revoluciju kao prijelaz s jednog sistema ili ideologije na drugi, postavlja se pitanje zašto do nje uopće dolazi. Revolucija, ukoliko s reformističke strane označava pobunjene i alijenirane koji iz dokolice vrše represiju na postojeću ideologiju vlasti, ponovno kao sukus problema postavlja rigidno nasilje i želju revolucionara, odnosno pobunjenih, za prevlašću. No može li isprazna i neispunjena dokolica zaista predstavljati razlog za ustanak i destrukciju ili je problem puno dublji, a leži u rezolutnom sistemu koji se gradio godinama. Naime, tada revolucija nije puko razbijanje i devastiranje dugogodišnje građenog i uspostavljanog sistema od gomile gladnih i ljutih, već ona predstavlja težnju za promjenom tog istog sustava. Dakle, da je sustav i poredak predestiniranih valjao, ne bi ga se rušilo. Upravo zato što gomila, ili luksemburgijanski rečeno masa, spontano i izravno posreduje te metonimijom želi mijenjati poredak, ovdje može biti riječ

¹⁶ Raul Raunić, »Revolucije i legitimost« u: Borislav Mikulić, Mislav Žitko (urednici), *Filozofije revolucija i ideje novih svjetova* (Zagreb: Filozofski fakultet, 2018), str. 14–49, na str. 16.

¹⁷ Raunić, »Revolucije i legitimost«, str. 17.

¹⁸ Kangrga, »Marxovo shvaćanje revolucije«, str. 146.

o odmetnicima koji su izašli van okvira nametnutog sustava ili ideologije što im instantno *explicite* omogućava da je kritiziraju. Izlazak iz neke ideologije označava mogućnost kritiziranja iste. Revolucija i revolucionarne ideje uokvirene revolucionarnim ideologijama poput marksizma, komunizma i socijalizma u svojoj su teorijskoj perspektivi utopistički idealno zamišljene, no u praksi zlouporabom moćnika izvrnute. Jedan od primjera izopačenja izvornih socijalističkih ideala Staljinova je politika i vladavina diktaturom koja je svojim devalviranjem ideja, a onda života i duha, počinila monstruoza zlodjela i odnijela milijune ljudskih života. Takvi korozivni elementi i izopačenje idealno zamišljenih oblika vladavina, revoluciju koja prati te iste utopističke ideologije postavilo je pod svjetlo kritike, a socijalizam kao najviši cilj dovelo u pitanje. Unatoč očajnoj diskvalifikaciji i bitnom denunciranju socijalizma kao takvog, »treba imati na umu da su 'velike revolucije' *de facto* postavile kriterije za sve ostale revolucije i njihov utjecaj na historiografiju bio je vrlo dubok«¹⁹ čime takve revolucije postaju analitički modeli.

3.2. Marxova kapitalističko-socijalna misao

Iako velika Marxova kritičarka, Rosa Luxemburg svoju kapitalističku misao ne postavlja u bitno različitoj paradigmi u odnosu na onu Marxovu. S obzirom da se deklarira kao marksistkinja i komunistkinja, Luxemburg dobar dio svoje idejne okosnice i djelovanja posvećuje upravo marksizmu i postizanju konačnog besklasnog društva što bi signaliziralo krajnju točku civilnog, odnosno građanskog društva. Takve aspiracije obuzimale su i Marxa što predstavlja kohezijsko mjesto za ovo dvoje teoretičara. Marxov primat u teoriji kapitala predstavlja pojam eksploatacije i neprekidnog inherentnog zgrtanja profita što, kako tvrdi, sam kapital postavlja epigonom ekonomije, stvara, rađa, hrani i održava hijerarhiju i to onu u vidu klase pri čemu je jednakost kao ideal gotovo neostvariv. Zato Marx izvodi »prvi epistemološki iskorak iz klasičnog 'komercijalizacijskog modela'«²⁰ i historijskom analizom kapitala nastoji upozoriti »da su principi razvoja kapitalističke dinamike neujednačeni, ne postoji jedan kataklizmički univerzalni razlog, uključujući i tehnološki determinizam, koji u svojoj čistoj formi nosi sjeme novog društvenog poretka, potpuno spremno da nas oslobodi okova feudalizma ili prijašnjih društvenih odnosa.«²¹ Marx analizira moderno društvo kroz

¹⁹ Eric Hobsbawm, »Revolucija«, *Časopis za suvremenu povijest* 8 (1976), str. 51–80, na str. 51.

²⁰ Ankica Čakardić, »Kapital i kritika 'komercijalizacijskog modela': o Marxovoj epistemološkoj revoluciji danas« u: Borislav Mikulić, Mislav Žitko (urednici), *Filozofije revolucija i ideje novih svjetova* (Zagreb: Filozofski fakultet, 2018), str. 244–268, na str. 258.

²¹ Čakardić, »Kapital i kritika 'komercijalizacijskog modela': o Marxovoj epistemološkoj revoluciji danas«, na str. 259.

kapitalističko-političko-socijalni aspekt sugerirajući da paradigmatičnost i praktičnost kapitalizma uvelike stvara, a potom i osigurava položaj onih koji su *jednakiji* od drugih na način da eksploatacija resursa i iskorištavanje dobara jednih, donosi profit drugima. Srž društvenih odnosa, a naposljetku i kapitalizma, deducira Marxu, jest proizvodnja. Ona je ta koja generira sva dobra i profit te oblikuje ljudsko djelovanje i svakodnevni život. S obzirom da se kapital pojavljuje kao kapitalna odrednica kapitalizma, on uvjetuje odnose bogatstva i siromaštva, generira kolektivnu moć i efektivno oponira Marxovim komunističkim idejnim rješenjima. Historijskim materijalizmom Marx nastoji izraziti zazoran animozitet prema postojećoj klasi i klasnoj hijerarhiji koja proizlazi iz državnog poretka, ograničava čovjeka kao biće, transpozicionira radnika u proletera te koherentno rafinira društvo podjelama i nejednakošću. Divergiranje u mišljenju, osim između Luxemburg i Marxa, očituje se i između Marxa i Hegela čime oni nužno nisu antipod jedno drugome, no Marx Hegelovu filozofsku teoriju prilagođava vlastitoj teoriji ekonomije, kapitalizma, a u konačnici i komunizma pri čemu je upravo ključan historijski materijalizam kao sintagma koja označava materijalni život uvjetovan proizvodnjom i mogućnošću generiranja masovne proizvodnje, a koja utječe i oblikuje razvoj društva i odnose unutar njega te se kasnije prelijeva i na kulturu. »Marx, naime, preuzima Hegelovu dijalektiku, s time što na mjesto Hegelova rada pojma i fenomenologije svijesti postavlja pojam rada i samoostvarenje čovjeka kao predmetnog i praktičkog bića.«²² Za razliku od Hegela, Marx smatra da je materija – materijalno – materijalizam ono što utječe, a konačno i oblikuje, odnosno određuje svijest pri čemu materijalno predstavlja proizvodnju i sve proizvedeno. »Zasniva svoje materijalističko shvaćanje povijesti koje ovisno o fazama svoga misaonog razvoja poima kao dijalektički slijed načina proizvodnje odnosno ekonomskih formacija društava.«²³ Dijalektikom, što je sam Marx nasljeđuje, pokušava doprijeti do sukusa kapitalizma, a njegovo »materijalističko shvaćanje čitave dosadašnje povijesti konstruirano je s obzirom na konstituciju kapitalizma«,²⁴ a nakon čega s rada ideje prelazi na ideju rada pokušavajući u dijalektičkoj kritici političke ekonomije objasniti da je »subjekt revolucionarnih promjena spekulativno izvedena kategorija proletarijata«. ²⁵ Proletarijat je suprotstavljen buržoaziji za koju Marx smatra da će svojim ukinućem i završetkom omogućiti dokinućе svake klase i klasne podjele. »Pravi problem utoliko postaje kako spekulativnu kategoriju proletarijata inkarnirati u politički artikuliranog subjekta revolucije«,²⁶ odnosno, kako osvijestiti radničku

²² Raunić, »Revolucije i legitimnost«, str. 35.

²³ Isto, str. 36.

²⁴ Isto, str. 37.

²⁵ Isto, str. 38.

²⁶ Isto.

klasu da djeluje i ostvaruje emancipaciju unutar društvenog i političkog poretka. Svakako jedan od odgovora predstavlja pojam revolucije, a prvobitno protest kao klica revolucije. Time, kada bi se revolucija našla u horizontu kao potencija promjene, pojavila bi se i mogućnost ostvarenja idealne vladavine koju zagovaraju i Marx i Luxemburg, a to je socijalizam kao vrhovno ostvarenje njihove ideologije. Iako ne sasvim irelevantna, revolucija je u Marxovu komunizmu sporedna, a predstavlja »dva njegova najneposrednija i historijski najočevidnija određenja. Riječ je naime obično o *političkoj revoluciji* s jedne strane i *socijalnoj revoluciji* s druge strane, ili u najboljem slučaju o njihovu *jedinstvu*, što se onda naziva *socijalističkom revolucijom*«. ²⁷

4. Luxemburgina kritika prodiranja kapitalizma u nekapitalistički prostor

Uvod u nacionalnu ekonomiju djelo je Rose Luxemburg objavljeno posthumno 1925. godine a u kojemu je nastojala objasniti i kontemplirati temeljne razlike između socijalizma i kapitalizma, utvrditi što je kapitalizam uopće, na koji način se održava i buja te razbiti tvrdokorne, a nerijetko i popabirčene uzroke prominentnog imaginarija svoga doba često popraćene masovnom agendom, populizmom i propagandom ondašnje vlasti. Kada govori o kapitalu, Luxemburg se bazira na njegovu akumulaciju i utjecaj koji ima na čitavo društvo. Upravo iz tog razloga, represivno akumuliranje i povećana koncentracija kapitala do koje dolazi nakon feudalizma, a popraćeno novim društvenim poretkom i raznim uzrocima, kapital drži jednim od glavnih uzročnika kapitalizma jer on je »ono što je omogućilo tranziciju u kapitalistički način proizvodnje, odnosno transformaciju bogatstva u 'kapital'«. ²⁸ Nakon Hegelove, a posebice Marxove dijalektike, Luxemburg uvodi vlastitu dijalektiku »kao politički model koji bi najizravnije vodio organiziranju savezništva paralelnih struktura i usklađivanju njihovih progresivnih ciljeva«, ²⁹ a samim time kako bi odbjegli od pesimističnog nihilizma te egzemplarno raščlanila razlike i objasnila koje su aspiracije komunizma i socijalizma te zašto je kapitalizam u srži uistinu poltron. Kada je riječ o prostoru kao domeni privatnog i javnog, Luxemburg se osvrće na neočekivane prevalentne principe kojima kapitalistički *ethos* prekoračuje javno i društveno te zadire u privatno i osobno. Prodor u privatnu sferu i prostor koji zahtijeva maksimalnu odvojenost i zaštićenost od kapitalizma i ustaljenih političkih obrazaca fašistoidnih regresivnih tendencija, odjednom je *post festum* indoktriniran, ali i

²⁷ Kangrga, »Marxovo shvaćanje revolucije«, str. 145.

²⁸ Čakardić, »Kapital i kritika 'komercijalizacijskog modela': o Marxovoj epistemološkoj revoluciji danas«, str. 264.

²⁹ Ankica Čakardić, »Teorija akumulacije i suvremena luksemburgijanska kritika političke ekonomije«, *Filozofska istraživanja* 35 (2015), str. 324–340, na str. 339.

kontroliran od nositelja vlasti i političke moći. Stoga Luxemburg borbenu intoniranom dispozitivom odlučuje stati na kraj limitiranom spoznajnom procesu koji je uvriježen među proleterima i konačno osvijestiti getoizaciju društvenog *autopoiesisa*. Govoreći o prodoru kapitalizma u nekapitalističke prostore, Luxemburg prije svega »razvija kritiku tipičnu za socijalistički feminizam s kraja 18. i početka 19. stoljeća: kritizira ulogu buržoaskog feminizma u kapitalističkoj reprodukciji i akumulaciji kapitala«³⁰ smatrajući da buržujke ni na koji način ne doprinose borbi i promjeni već suprotno, uživaju kapitalizam i navlastite privilegije kojima generalno osporavaju stanje među spolovima, a agitatorske aspiracije i borbe uzimaju zdravo za gotovo. Situacija nije bitno drugačija ni danas jer »kad god je kapitalizam u krizi ili kada su mu potrebni 'saveznici' za njegovu restauraciju ili daljnju akumulaciju kapitala, on integrira marginalizirane 'Druge' u svoju pravnu liberalnu političku formu, bilo da su posrijedi žene, djeca, ne-bijele rase, LBGTIQ osobe – tko god je raspoloživ ili potencijalno koristan za realizaciju daljnje komodifikacije«.³¹ Iz tog se razloga tržište širi na nekapitalističke prostore »integrirajući u svoju produktivnu sferu populacije koje tradicionalno nisu bile dio tržišta. Specifičnost historijsko-materijalističke metode, koja leži u osnovama marksističko-feminističkog razumijevanja reproduktivnog rada, sastoji se i u tome što nudi eksplanatornu analizu sistemske korelacije reproduktivnog rada i reprodukcije akumulacije.«³² Kućanski rad i reprodukcija nisu dio tržišta, no njihovu simbiozu kapitalizam silno nastoji svesti pod svoja pravila, a kao najjačim oružjem koriste se diskriminacijom, segregacijom i ugnjetavanjem koji su u ono doba ionako bili uobičajeni. Ovdje se otvara put revoluciji, ali se i postavlja pitanje zašto je kapitalistima i nositeljima vlasti uopće važan kućanski rad i njegova ekspanzija u ekonomskom području kada on kao takav »nema vrijednost, niti ima cijenu, a u ontološkom smislu nema ni status rada«.³³ Odgovor na pitanje nudi Luxemburg tvrdeći da je država novim poretkom nakon feudalizma, glavna enklava koja je zadužena za osiguravanje i ekspanzivno širenje trgovina i tržišta unutar, ali i van perifernih društava, a koja *obiter dictum*, mora akumulirati i fluidno usmjeravati kapital i bogatstvo zato što »postaju bogate one države koje su u stanju uvesti što više zlata i ne dopustiti da ikakvo zlato napušta njihovu zemlju. Zato država mora promicati svjetsku trgovinu, osvajanje novih dijelova svijeta, manufakture koje proizvode za izvoz, a zabraniti uvoz stranih artikala koji državi iznajmljuju zlato«.³⁴ Stoga je

³⁰ Čakardić, *Ustajte, prezrene na svijetu: tri eseja o Rosi Luxemburg*, str. 51.

³¹ Isto.

³² Isto, str. 63.

³³ Isto.

³⁴ Rosa Luxemburg, *Uvod u nacionalnu ekonomiju*, s njemačkoga preveli Nadežda i Žarko Puhovski (Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost omladine, 1975), str. 63.

jasno da država *eo ipso* hoteći zauzeti nekapitalističku privatnoprstornu sferu fungira materijalizam kao posljedicu kapitala, a pri čemu marginalizirane rigorozno smješta na dno društvene ljestvice generirajući klasnu hijerarhiju koja ni prema Marxu, ni prema Luxemburg, ne može biti odvojena od pojave preostalih kategorija identiteta koji tvore intersekcijsku vizuru, a posljedično degradiraju identitete koji su van svakog normativa. Luxemburg s pravom naglašava da fingiranje korporativne solidarnosti i uplitanje države i kapitalizma u nekapitalistički prostor služi samo sistematizaciji apatičnog poretka iz kojega proizlazi da je »povijest forme obitelji zapravo samo povijest ženske porobljenosti, u svim 'formama proizvodnje' i unatoč njima. Jedina sveza obiteljskih formi i privrednih formi jest, na kraju krajeva, samo neznatna razlika između oštrijih i blažih oblika muškog gospodarstva«. ³⁵ *A propos* porobljenosti, proizvodnje i rada, polemika seže do doba društvenog ugovora i razmjene u vidu trampe, a kasnije i novca koji posredovanjem predstavlja zaokret u asimiliranju društvene dominantne prevlasti kao i shvaćanju inkompatibilnih obrazaca po kojima država guši, interpelira, a potom i kontrolira kompletno društvo te tijekom njegova kapitala. Upravo je razmjenom dan temelj uzajamnosti, a koja se nimalo pitijski očituje kroz »društvenu suradnju, društvenu proizvodnju i u formi raštrkane privatne proizvodnje« ³⁶ u smislu da svatko radi za drugoga čime se nameće prvotni temelj nomenklature. »To samo po sebi nije ni ništa naročito niti ništa novo. I u komunističkoj zajednici svi rade za sve. Ono posebno jest to da svatko svoj proizvod drugome daje samo u razmjeni, a i proizvode drugih dobiva tek razmjenom. Svatko mora, dakle, da bi dospio do proizvoda koji su mu potrebni vlastitim radom izrađivati proizvode koji su određeni za razmjenu.« ³⁷ Temelj uzajamnosti i razmjene, stoga se očituje u kapitalističkoj paradigmi proizvođenja i sudjelovanja u tržišnim politikama, odnosno zakonima ponude i potražnje. Na taj je način proizvođenje dobara »životni uvjet i tako se nadaje društveno stanje u kojem svi ljudi svoj pojedinačni opstanak provode kao sasvim izdvojene individue koje ne postoje jedna za drugu i koje samo pomoću svojih roba stalno naizmjenično dobivaju i gube priključak u društvu. To je društvo neobično labavo i pokretno, njegovi su pojedini članovi u stalnom vihoru.« ³⁸ i na taj je način cjelokupno društvo doživljava indikativnu preobrazbu. Takva neprijemčiva autentična tragedija civilizacije u vidu pojave kapitalizma, temelj je Luxemburgine kritike kapitala i borbe s ušančenim apologetima koji zagovaranjem opresije, eksploatacijom rada, profaniranjem prirode kao okoliša, ali i prirode kao biti, naravi i karaktera

³⁵ Luxemburg, *Uvod u nacionalnu ekonomiju*, str. 95.

³⁶ Isto, str. 157.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto, str. 163.

bića nastoje zadovoljiti vlastitu glad i pohlepu za profitom, a što Luxemburg *par excellence* sintetizira u sljedećem izdvojenom pasusu njena *Uvoda u nacionalnu ekonomiju*:

»Tako jedan za drugim, dijelovi svijeta i pojedine pokrajine, i pojedine rase nezaustavljivo padaju pod vlast kapitala, što znači da novi bezbrojni milijuni bivaju proletarizirani, porobljeni, da gube sigurnu egzistenciju i padaju u bijedu. Nastajanje svjetske kapitalističke privrede znači nastajanje sve veće bijede, nepodnošljivog radnog napora i sve veće nesigurnosti egzistencije na čitavom svijetu naspram gomilanja kapitala u rukama nekolicine. Kapitalistička svjetska privreda znači da čitavo čovječanstvo počinje s teškim radom popraćenim brojnim lišavanjima i patnjama, radom zbog kojeg dolazi do fizičke i duhovne degeneracije u cilju gomilanja kapitala. Vidjeli smo: posebnost je kapitalističkog načina proizvodnje da je za njega ljudska potrošnja, koja je u svakoj ranijoj privrednoj formi svrha, samo sredstvo koje služi pravom cilju: skupljanju kapitalističkog profita. Rast kapitala pojavljuje se kao početak i kraj, kao samosvrha i smisao čitave proizvodnje. Suludost ovih odnosa dolazi do izražaja tek tada kada kapitalistička proizvodnja izrasta u svjetsku proizvodnju.«³⁹

Ropotarnica povijesti još je uvijek oslobođena kapitalizma jer kapitalizam živi i diše u društvu koje ga je prihvatilo i utkalo u vlastite političke procese kao prirodnu danost, a to je nešto čime Luxemburg nastavlja predmnijevati buduću, a našu današnju, sliku svijeta. Sekundarno, kapitalizam svoj profit također potražuje i pronalazi, osim u omasovljenju proizvodnje i tržišta, i u svjetskim ratovima te kreditima i bankovnim kreditiranjima. Ratovi, »iako razaraju konstantni kapital – postaju važnim instrumentom političke ekonomije koja omogućava reafirmaciju klasnih razlika, restauraciju kapitalizma te procese prvobitne akumulacije kapitala tamo gdje se radi o prelasku na kapitalistički režim proizvodnje.«⁴⁰ S druge strane, krediti, kreditiranje i zaduživanje recipirano i besprijekorno pripomažu državi i kapitalističkom sustavu »u povećanju sposobnosti širenja proizvodnje do nečuvenih razmjera i predstavljaju unutrašnju pokretačku snagu koja neprestano tjera proizvodnju da prelazi granice tržišta.«⁴¹ U duhu njenog, ali i našeg vremena, Luxemburg analizira krizu i kapital u kreditnom obliku smatrajući da su zaduživanja i krediti sredstvo moćnika kojim se itekako utječe na krize, posebice njeno izazivanje te dodaje da »to drugačije i ne može biti. Specifična funkcija kredita – govoreći sasvim općenito – i nije ništa drugo nego da izagna i posljednji ostatak stabilnosti iz svih kapitalističkih odnosa i da posvuda unese najveću moguću elastičnost, da sve kapitalističke snage učini u najvećoj mjeri rastezljivim, relativnim i osjetljivim.«⁴² Jasno je da demokracija u kapitalizmu predstavlja puku farsu u kojoj su snažni moćnici s vlašću u rukama samo upravitelji

³⁹ Isto, str. 219.

⁴⁰ Čakardić, »Teorija akumulacije i suvremena luksemburgijanska kritika političke ekonomije«, str. 334.

⁴¹ Rosa Luxemburg, *Socijalna reforma ili revolucija?*, s njemačkoga preveo Milan Tabaković (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1970), str. 34.

⁴² Luxemburg, *Socijalna reforma ili revolucija?*, str. 35.

lutaka na koncima koje intonirano plešu onako kako generirano tržište svira. U tom pogledu, farsičnost demokracije samo ostavlja privid da su ljudi oni koji imaju moć birati svoju vrhovnu elitu i vođe dok se iza kulisa uglavnom sve unaprijed zna. Samim time što je takav način upravljanja i vođenja poprilično siguran i profitabilan, vlast ga se drži, a eksploatacija još uvijek ostaje osnovnim procesom proizvodnje. I dok se revolucionari i aktivisti bore da popravljaju štetu, devastiranje i masovno iskorištavanje vladajućih u ekološkom, ekonomskom, proizvodnom i svakom drugom smislu, s onu stranu pozornice događa se svojevrsna apoteoza kojom si arbitri života i smrti daju za pravo glorificirati svoju veličinu i takvom genealogijom društvo uvjeravati u periodično pozitivno-poželjno subvertiranje svih politika i poretka samog. Iritabilnost koja je izazvana takvim vertikalnim formacijama i tlačenjem u jednom trenutku prestaje regrutirati došljake i pobuđuje revoluciju u čovjeku kao momentum prirodne danosti njegova bitka. Čovjek koji odmiče od svake natruhe radikalizma u svojoj je biti revolucionarno biće, a tada gotovo da nema govora o benevolentnom apstrahiranju nametnutih notornosti »pa je njegovo poimanje revolucije nužno inzistiranje na bitnoj promjeni u sustavu proizvodnje postojećeg svijeta, na zasnivanju novog tipa proizvodnje (novog) svijeta«. ⁴³ Opresione skupine, dakle, revolucijom bez nasilja zahtijevaju zaokret u političkim i društvenim pitanjima, a tek posljedično u smjenama vlasti i vladajućih kada bi konačno socijalizam postao valorizirana društveno-politička praksa stoga se takva promjena »iskazuje upravo terminologijskom zamjenom koja dovodi do ideologijske uporabe termina socijalizam tamo gdje bi shematski bilo mjesto za 'nižu fazu komunizma'. Ova zamjena izražava realno pokrenuto intendiranje podruštvljenja namjesto zajedničkog vlasništva (tj. neposredno društvenog vlasništva) nad sredstvima za proizvodnju«. ⁴⁴

4.1. Teror samoperpetuiranja postojećeg stanja

Perpetuirana deprivacija jednakosti i slobode, ispostavilo se, evocira revolucionarne ideje i osjećaje jer spomenuti ideali ne predstavljaju nešto posve transcendentno. Dapače, i sloboda i jednakost ostvarive su ideje i razumno je da ih moderno društvo teži ostvariti. Međutim, »problem je u tome što nikad nema dovoljno gnjeva-kapitala i zato ga je potrebno posuditi od drugih oblika gnjeva ili ga s njime spojiti, primjerice s nacionalnim ili kulturnim«. ⁴⁵ Iz tog

⁴³ Žarko Puhovski, *Povijest i revolucija* (Zagreb: Političke teme: biblioteka suvremene političke misli, 1980), str. 21.

⁴⁴ Puhovski, *Povijest i revolucija*, str. 95.

⁴⁵ Slavoj Žižek, »Gdje smo 40 godina nakon '68?«, *UP&UNDERGROUND: Časopis za utopijsko-revolucionarno-kritičke i umetničko-političke teorijske prakse* 13-14 (2008), str. 6–19, na str. 13

razloga, nastupanje revolucije apostrofira slojevitost postojećih problema unutar ustaljenog društvenog poretka, a što ne može biti apriorno riješeno *ex machina* već zahtijeva *ab ovo* pristup aporijama da bi novonastali diskurs bio u mogućnosti ispostaviti lucidne ideje i rješenja za uspostavu možebitno boljeg sistema. S obzirom da nijedna kategorija identiteta ne stoji sama za sebe, intersekcija istih je očekivana, no znatno otežava život društva na marginama i nositelja tih identiteta. Upravo je to jedan od razloga zašto je fenomenu revolucije krucijalno prići smisleno i bez peripetija, a još je važnije takvom je uspostaviti u praksi. Tautološki pristup revoluciji »povezuje najuže i najšire strukture i organizacije društva, te je primjer kako je šira društvena interakcija, u većini svojih segmenata, formirana principima odnosa društvene evolucije i revolucije«. ⁴⁶ Da bi došlo do promjene postojećeg stanja a koje za revolucionare predstavlja agoniju, važno je prodrijeti do srži problema, no i osvijestiti »da se planirano revolucionarno djelovanje odvija unutar sila koje se ne mogu kontrolirati«. ⁴⁷ Revoluciji predstoje itekakve materijalne prepreke čega je bio svjestan i sam Marx stoga »ni ona sama, komunistička revolucija, nije Marxov prvenstven teorijski problem, nego mu je ambicija da prije svega promisli proces koji ju čini povijesno nužnom, materijalno utemeljenom«. ⁴⁸ Marxovo, a napose Luxemburgino gledište revoluciju prikazuje kao iskazivanje stajališta same zajednice, odnosno društva, a ne kao kakav anakronizam što joj se često pokušava pripisati. Rizik života u zajednici jest diseminacija aproprijacije, međutim nije da se rješenje ne nameće. Revolucija se ističe kao distopija, no ona je u svojoj pojavi utilitarna, a dolazi s visokim ciljevima i još većim očekivanjima »čime je i konzekventno shvaćanje o najvišem stupnju povijesnog razvoja čija je svrha realiziranje apsolutne istine kao beskonačnog samoodređenja slobode«. ⁴⁹ Iz navedenog proizlazi da je važno ponovno apostrofirati da jednakost i sloboda ne predstavljaju ono transcendentno i u potpunosti neostvarivo već upravo suprotno. Luxemburg će revoluciju zagovarati sukcesivno, bez stagnacije i varijabilnosti dok će kod Marxa ostati temelj njegova rada, no ne i glavni interes. Ipak, »Marx se posvećuje funkcioniranju postojećega, a ne budućega, kritici otuđenoga, a ne apoteozi oslobođenog čovjeka« ⁵⁰ čime joj jasno pristupa prvenstveno s teorijskog stajališta, a »moglo bi se gotovo ustvrditi da su neke formulacije o odnosima koji slijede prve faze evolucije hotimice neprecizne, jer dosljedno materijalističko stajalište i ne dopušta da ih se – iz teorije – naprosto postulira«. ⁵¹

⁴⁶ Novosel, *Odnos društvene revolucije i evolucije na primjeru Francuske revolucije*, str. 46.

⁴⁷ Hobsbawm, »Revolucija«, str. 58.

⁴⁸ Puhovski, *Povijest i revolucija*, str. 123.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto, str. 143.

⁵¹ Isto.

5. Razbijanje konzervativnog zaleđa u Luxemburbinom revolucionarnom ključu

»Naslov ovog spisa može u prvom momentu da iznenadi. Socijalna reforma ili revolucija? Može li socijaldemokracija biti protiv socijalne reforme? Ili, da li može socijalnu revoluciju, taj prevrat postojećeg poretka, koji predstavlja njen krajnji cilj, suprotstaviti socijalnoj reformi? Svakako ne može. Za socijaldemokraciju svakodnevna praktična borba za socijalne reforme, za poboljšanje položaja radnog naroda u okviru još postojećeg stanja, za demokratske ustanove, predstavlja, štoviše, jedini put vođenja proleterske klasne borbe i rada u pravcu krajnjeg cilja – uzimanja političke vlasti i ukidanja najamnog sistema. Za socijaldemokraciju između socijalne reforme i socijalne revolucije postoji neraskidiva povezanost, time što za nju borba za socijalnu reformu predstavlja *sredstvo*, a socijalni prevrat *svrhu*.«⁵²

Ovako verbalno govori Luxemburg smatrajući da je »revolucija uglavnom talac dominantne kapitalističke ideologije«⁵³ te da politička implementacija nastoji spriječiti, a potom i iskriviti kompletan revolucionarni narativ. Ranije je u radu rečeno da je revolucija bitno drugačija od srodnih joj nasilnih izvankonstitucionalnih suprotstavljanja, no kapitalizam će preko javne agende i jeftinog populizma situaciju nastojati okrenuti u vlastitu korist, a »utoliko se i revolucije najčešće metodički negativno određuju u radikalnom suprotstavljanju svim bitnim aspektima postojećeg načina života«.⁵⁴ Ono što je posebno zanimljivo jest činjenično demoniziranje prošlosti i povijesti od strane desnih ekstremista i radikala koji pritom »povijest općenito smatraju simbolom mračnih vremena koja su onemogućavala provedbu budućih revolucionarnih ostvarenja«⁵⁵ i nije da im je zbog toga žao, već je ta provedba spriječena »zahvaljujući« njima što je nešto što često ponosno vole isticati. Aksiomi jednakosti njima su potpuno nevažni, a primjera radi, kada je riječ o *crème de la crème* privilegijama i povlasticama koje nepromišljeno potražuju unutar svojih krugova, onda se ispostavlja da su itekako upoznati s pojmom jednakosti, no očigledno ga svojevolumeno i besprizorno negiraju i ubacuju u javni diskurs samo onda kada im je potrebno za ostvarivanje koristi ili profita. Međutim, *nota bene*, rijetko su zasluge za propast i revolucionarni neuspjeh u njihovim rukama (osim ako se nužno ne koriste nasiljem, oružjem i/ili blago rečeno, monstruoznim odioznim taktikama), već neuspjeh proizlazi iz nepoklapanja hegemonije i niza okolnosti u danom trenutku. »Do revolucije nikad ne dolazi kad se svi antagonizmi uruše u polje velikog Drugog, nego kad oni

⁵² Luxemburg, *Socijalna reforma ili revolucija?*, str. 25.

⁵³ Lana Zdravković, »Misliti revoluciju kao stvaranje univerzalnog – neetatičkog, nepredstavničkog, neidentitetnog – prostora politike 'za sve'«, *Filozofska istraživanja* 40 (2020), str. 151–166, na str. 152.

⁵⁴ Raunić, »Revolucije i legitimnost«, str. 16.

⁵⁵ Domagoj Tomas, »Europska 'nova desnica' – marginalna politička misao ili ostvariv potencijal?«, *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije* 8/15-16 (2013), str. 113–131, na str. 123.

na sinergijski način ujedine svoju moć⁵⁶ i tada djeluju transparentno, reprezentativno i pluriperspektivistički. Primjer takvog djelovanja koji nije nužno revolucionaran, ali proizlazi iz sinergije snaga i aspiracija jest sindikat. Prema Luxemburg, sindikat osigurava prava i privilegije tržišta svojim radnicima, odnosno proleterima te reproducira radnu snagu, no s druge strane, on je ograničen i izmiče sferi političkog odlučivanja jer nema takav utjecaj – niti mu je dan, niti ga je izborio. »Oni stoga ne mogu srušiti zakon nadnice: oni u najboljem slučaju mogu vratiti kapitalističku eksploataciju u trenutno 'normalne' granice, no nikako postepeno ukidati samu tu eksploataciju.«⁵⁷ S obzirom da Luxemburg u svojoj teoriji iznosi snažnu težnju i želju za revolucionarnim ostvarenjem, a prethodnik joj Marx smatra da se država treba ukinuti radi ostvarenja istinske slobode i sreće zajednice, Luxemburg će naglasiti očiglednu mistifikaciju koju kapitalizam uporno interferira s političkim i društvenim, a koja je dodatan uteg u nizu pri ostvarenju revolucije i revolucionarnih zaokreta. Ona u tom smislu smatra da »današnja država upravo nije nikakvo 'društvo' u smislu 'radničke klase u usponu', nego predstavnik *kapitalističkog* društva, tj. klasna država. Zato i reforma koju ona vrši nije čin 'društvene kontrole', tj. kontrole slobodnog radnog društva nad vlastitim radnim procesom, već *kontrola klasne organizacije* kapitala nad proizvodnim procesom kapitala. U tome, tj. u interesu kapitala, i socijalna reforma nalazi svoje granice«.⁵⁸

6. Nostalgija za prošlošću kao preduvjet revolucionarne budućnosti

Prije je bilo bolje; Nekada je sve bilo drugačije; Ranije se živjelo bolje. – rečenice su koje će desničarski agitatori spočitnuti jugonostalgicarima i zdušnim pripadnicima nekih prošlih epoha u kojima su, po njihovu mišljenju i dojmu, uistinu živjeli sretnije, kvalitetnije i zadovoljnije. Postavlja se pitanje može li revolucionarna prošlost i ostavština marksizma, komunizma te socijalizma doprinijeti današnjem djelovanju sa svrhom boljitka i jačanja prosperiteta neovisno o neoliberalizmu koji živimo. »Ovakva nas situacija na najradikalniji način dovodi do slijepo ulice suvremenog 'društva izbora'.«⁵⁹ Naime, iako se nalazimo u dekadentnom i dilentantističkom društvu kojim generički vlada oportunistički oportunizam, ne može se poreći da istovremeno živimo u doba izobilja i neizmernih izbora. Međutim, u ovome kontekstu izbor nije ekvivalent slobodi niti imati pravo izabrati i u konačnici birati ovdje ne nosi pozitivnu konotaciju, barem ne u potpunosti, jer predstavlja zbunjujuću i nadasve nedostižnu šablonu koja

⁵⁶ Žižek, »Gdje smo 40 godina nakon '68?«, str. 13.

⁵⁷ Luxemburg, *Socijalna reforma ili revolucija?*, str. 44.

⁵⁸ Isto, str. 47.

⁵⁹ Žižek, »Gdje smo 40 godina nakon '68?«, str. 10.

je oblikovana klasičnom situacijom imaginarnog izbora u kojoj se pretpostavlja da je čovjek slobodan birati, međutim mora birati ispravno – u okviru normativa. Sve što preostaje puka je gesta pretvaranja slobodnog biranja kada se u stvari bira već apriorno nametnuto.⁶⁰ No, kada je riječ o revoluciji, ona nudi izbor i to uistinu onaj slobodan, ali upravo »zbog toga proizvodi još veću frustraciju: neprestano se nalazimo u poziciji gdje moramo odlučivati o stvarima koje će u bitnom smislu utjecati na naš život, ali činimo to bez da takav izbor utemeljimo na znanju.«⁶¹ Okružen prividnim izborima i slobodama, čovjek utječe na drugoga temeljeći svoj životni put uglavnom na supersticijama i mišljenjima, a dojmovi i mišljenja nisu isto što i dokazano znanje. Kada je takvima koji imaju mišljenje u ruke dana i moć, revolucija postaje alternativom jer osobna mišljenja temeljena na dojmu uz resorpciju moći nisu ništa drugo do predstavljajuće opasnosti za cjelokupno društvo. Između ostalog, kada bi se vladavina i moć temeljili na razumu i znanju sposobne meritokracije umjesto korumpirane i podobne elite, vjerojatno bi i revolucija kao alternativa presušila. Nameće se zaključak da ne valja sublimirati, no validno je podržavati ono što se kreće smjerom razuma i znanja, a pritom biva transparentno i ne dokida temeljna ljudska prava, slobode i jednakost sviju. Govoreći o slobodi ponajviše kod Marxa, a o nekapitalističkom prostoru te spontanosti masovnih okupljanja kod Luxemburg, Kangrga deducira sljedeće:

»Budući da sama struktura ovog našeg svijeta tehnike i znanosti nužno zahtijeva savršenu i do posljednjih konsekvencija provedenu organizaciju i besprijekorno funkcioniranje do u detalje, tako da je organizacija radi organizacije postala sam princip svijeta, postavilo se pitanje prostora za *ljudsku spontanost* kao bitno pitanje našeg vremena. Riječ je o spontanosti ne u smislu prirodne sirovosti ili puke neposrednosti, jer je spontanost povijesno artikulirano tlo i pravi medium stvaralaštva koje svojim činom otvara i proširuje prostor za eminentno ljudsku egzistenciju, za osmišljen opstanak čovjeka u svom vlastitom svijetu. Spontanost i ne znači drugo do povijesno oblikovanu autentičnost ljudskoga u njegovoj samodjelatnosti, koja izbija iz samog izvora revolucionarnoga događanja.«⁶²

Kangrga spominje ohrabrujuće i upečatljive studentske pokrete 60-ih prošloga stoljeća te pokušaje da se »postavlja na dnevni red najsudbonosnije pitanje naše epohe, pitanje mjesta za čovjeka kao čovjeka u ovom skroz naskroz mehaniziranom, organiziranom i automatiziranom svijetu totalne manipulacije ljudskim životom, što više nije samo ugrožavanje čovjekove slobode u njezinu temelju, nego prerasta u direktnu ataku na samu ljudsku prirodu.«⁶³

⁶⁰ Isto (parafraziran Žižekov odlomak iz već navedenog djela, a sa stranice 10).

⁶¹ Isto.

⁶² Kangrga, »Marxovo shvaćanje revolucije«, str. 148.

⁶³ Isto.

Na isti način Luxemburg govori o spontanitetu masovnih okupljanja, odnosno revolucije koja istovremeno uništava ništavnost ničega, a spontano gradi i stvara nešto novo. Tek kada se čovjek isključi od nametnute birokracije, organizacije i kapitalizma u kojemu živi – tek tada može spontano promišljati, stvarati i analizirati, »a to znači potrebu revolucioniranja svih postojećih struktura i oblika života kako suvremenoga kapitalizma, tako i staljinističkog birokratizma, dakle potrebu *samoupravnog socijalizma*«. ⁶⁴ Da bi se on u praksi ustoličio, potrebna je, dakle, revolucija.

»Revolucija se dakle ne zaustavlja i ne iscrpljuje u socijalnoj sferi, budući da ona – djelujući i zbivajući se u samim temeljima čovjekova povijesnog svijeta – omogućuje i oblikuje i samu tu socijalnu sferu koja i jest uvijek proizvod i rezultat određenog revolucionarnog čina. Stoga revolucija nadilazi svaki mogući postojeći socijalni poredak upravo time što se svagda zbiva već s onu stranu postojećega, na stanovištu drugačijega nego što jest, dakle u dimenziji budućega koje je bitno povijesno konstitutivno za samo postojeće kao takvo. Suvremena je spoznaja, i to upravo epohalno-povijesna spoznaja, za koju zahvaljujemo prije svega upravo Marxu, da je u čitavoj dosadašnjoj povijesti bilo stalno na djelu ono buduće, kako bi bilo i same te povijesti. Stoga su povijesnost, revolucionarnost i budućnost po svojoj biti zapravo identična određenja koja ukazuju na pravi iskon čovjekova svijeta i čovjeka samoga.« ⁶⁵

6.1. Subjekt revolucije: bezimeni

Efekt leptirovih krila u kapitalističkom poretku stvara dodatan pritisak na ionako deterministički sustav i besmisleno djelovanje njegovih članova, a sada se ispostavlja kao potpuna zabrana i suprotnost *tabuli rasi*. Može li se o čovjeku uopće govoriti kao o *tabuli rasi* te čime bi takav subjekt bio uvjetovan, odnosno, koje su njegove predispozicije za bivanjem djelom revolucije? Marx bi na ovo pitanje vjerojatno odgovorio da se »tajna nalazi upravo u samoj formi«, ⁶⁷ odnosno, propisanim i determiniranim normativnim ponašanjima koja apriorno subjekt revolucije pasiviziraju i bacaju u beznade. Žižek slijedom toga dodaje:

»Trocki je stoga bio u pravu navodeći zamjerke parlamentarnoj demokraciji: ne radi se o tome da ona neobrazovanoj svjetini daje preveliku moć, nego paradoksalno, u tome da ona previše pasivizira svjetinu, prepuštajući inicijativu aparatu državne moći (suprotno 'sovjetima' gdje je radnička klasa samu sebe izravno mobilizirala i provodila moć). Dakle, ono što nazivamo 'krizom demokracije' ne javlja se kad ljudi prestanu vjerovati u svoju moć, nego posve obratno, kad prestanu vjerovati elitama, onima za koje se pretpostavlja da u

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto, str. 146.

⁶⁶ Naslovi potpoglavlja 6.1. i 6.2. preuzeti su i nadahnuti radom autorice navedene u popisu literature, Lane Zdravković, a potom i modificirani za potrebe ovoga rada.

⁶⁷ Žižek, »Gdje smo 40 godina nakon '68?«, str. 17.

njihovo ime posjeduju znanje i znaju što je dobro za njih pružajući vodstvo, kad dožive tjeskobu i iskustvo da je ‘(istinsko) prijestolje prazno’, te da sada DOISTA samo oni odlučuju.«⁶⁸

Upravo su, dakle, bezimni subjekt revolucije i sekvenca koja se pojavljuje kao rezultat gubitka povjerenja i moći u odnosu na vlast. Premda izgubljen u manipulativnom svijetu kapitalizma te lišen svakog spontaniteta, čovjek u sebi ipak njeguje potenciju pobune i revolucije kao pokretačke snage generirane strašću. Marxov prethodnik, Hegel, govorio je da ništa veliko ne nastaje bez strasti što automatizmom revoluciju čini strastvenom. Tinjanje žara u čovjeku te neprekidna želja za promjenom i prosperitetnim boljitkom mora moći proizaći iz strasti i stvoriti novi oblik opstanka. »Moć koja se generira u toj borbi potom je politička moć koja se izražava kao moć onih koji nemaju prirodni, podrazumijevajući temelj da vladaju, nad onima koji nemaju prirodni, podrazumijevajući temelj da su vladani. Vladavina najboljih, najmoćnijih ili najmudrijih tako nema nikakve veće težine i nije ništa pravičnija, osim ako nije vladavina jednakih.«⁶⁹ Socijalizam kapitalizmu, između ostalog, zamjera suhoparnu i nepresušnu birokraciju, a taj isti birokratizam čovjeka latentno tvori kao bezličnog objekta propisujući mu ponašanje, mišljenje, kategorije identiteta i djelovanja. »Uputno je razlikovati perspektivu sudionika ili epohalni legitimitet i samorazumijevanje povijesnih revolucionarnih pokreta od, s druge strane, promatralačke i retrospektivne perspektive s koje se propituje legitimnost ili moralna opravdanost revolucija kao takvih.«⁷⁰ Beperspektivnost objektiviziranog čovjeka nije tek puka prividno logična konsekvencija birokratskog kapitalizma, naprotiv, ona je i prirodna danost koju pokoji čovjek nosi u sebi, a koja proizlazi iz negacije njega samog kao *tabule rase*. Isti taj čovjek na sebi svojstven i intiman način traga i luta za smislom života, a koji naročito leži izvan okvira dogmi, sustava i beskrupuloznog identificiranja čovjeka objektom kapitalističkih zakulisnih igara. Stoga su i »revolucije same po sebi, u neku ruku, ‘prirodne pojave’, ako ništa drugo onda zbog toga što se za vrijeme njihova trajanja mobiliziraju mase, a institucije, ustaljena pravila i političke snage lome se i bivaju prevladane«⁷¹

6.2. Imperativ revolucije: zahtjev za biti

»Budući da zahtijeva uništenje Drugog kao instancu hijerarhije, zahtjev za biti istinski je emancipacijski, revolucionaran. To je zahtjev za temeljnom jednakošću koju ne može ispuniti država, stranka ili vođa jer taj zahtjev u sebi implicitno sadrži zahtjev za uništenje svakog nadređenog, hijerarhičnog, autoritativnog Drugog i stvara

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Zdravković, »Misliti revoluciju kao stvaranje univerzalnog – neetastičkog, nepredstavničkog, neidentitetnog – prostora politike ‘za sve’«, str. 156.

⁷⁰ Raunić, »Revolucije i legitimnost«, str. 30.

⁷¹ Hobsbawm, »Revolucija«, str. 58.

situaciju u kojoj svatko preuzima su-odgovornost za cijenu slobode, za situaciju u kojoj je istovremeno i vladar i biva vladan.«⁷²

Revolucionarno ostvarenje subjekta kao slobodnog, a u konačnici i društva, odnosno same zajednice podrazumijeva sinergiju bezimernih u ostvarenju vlastitih ciljeva koji će, bez obzira na klasnu i hijerarhijsku instancu te ingerenciju krnje demokracijske države biti ostvareni. Zdravković potonjim želi reći isto ono što i Luxemburg – da bi se vodila revolucija, nužan je spontanitet, a ne stranka koja pojedincima čuva leđa. Stranka, kako to vidi Luxemburg, jedino može imati obrazovnu i edukacijsku ulogu putem koje će društvo stabilizirati, no pritom neće biti njen kontroler i diktator. Partija stoga često ima skrivene političke ciljeve, a revolucija i revolucionarni dometi ne sežu u svoju bit onda kada je umiješana viša instanca. Naprotiv, za ostvariti zahtjev za bivanjem slobodnom individuom, čovjek mora odmaknuti od svega političko-postojećeg jer je ono, a posebice stranka, njemu *persona non grata*. Sporadično, stranka, dakle, može služiti kao sporedni instrument pri promišljanju revolucije, ali ne i njenog ostvarivanja. Poseban je kamen spoticanja, pri omasovljenoj revoluciji vođenoj spontanitetom, država i postojeća vlast koju se revolucijom nastoji srušiti s trona što je, doduše, razumljivo s obzirom da »svaka vlast svaki zahtjev za biti želi banalizirati na zahtjev za imati jer samo na taj način može opravdati i očuvati svoj opstanak«.⁷³ Međutim, zahtjev za biti kao temeljan imperativ revolucije teško je (no ne i nemoguć) ostvariv u okvirima društva koje čovjek oduvijek živi. Podređen sustavu, klasnoj hijerarhiji i zakonima te kategorijskim odrednicama identiteta koje nikako nisu fleksibilne koliko bi trebale biti, čovjek nailazi na poteškoću prilikom izlaženja iz okvira identiteta kojega je do sada živio i kojega želi od sada živjeti. »Uz to, ne radi se o tome da prestanemo biti to što jesmo, već se radi o tome da imamo određenu distancu od označitelja koje nam priljepljuje dominantni red. Tek tada možemo proizvesti efekt jednakosti bilo koga s bilo kim. Politički se subjekt tako pojavljuje u pukotini između dva identiteta – onog kojeg se odričemo i onog koji simbolički preuzimamo. Pritom ni jedan ni drugi nije posve 'naš'«. ⁷⁴ S obzirom na navedeno, ali i na činjenicu da je revolucija danas manje vjerojatna nego što je bila u doba Marxa, Luxemburg i njihovih učenika, jedna od uspješnijih solucija predstavljalo bi djelovanje na lokalnoj razini te na razini zajednice, a koje bi moglo biti uvertira u tek veće društvene promjene, ali »ako se ove ideje ne maknu s pozicije etatizma, parlamentarizma i identitarizma, a ni kult vođe im nije stran, ne možemo ih razumjeti kao

⁷² Zdravković, »Misliti revoluciju kao stvaranje univerzalnog – neetatističkog, nepredstavničkog, neidentitetnog – prostora politike 'za sve'«, str. 161.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto, str. 160.

revolucionarne. Zato organiziranost treba graditi drugačije, na mikrorazini, na razini želje i svakodnevnog života. (...) U tom procesu, u kojem su individualna i kolektivna razina nerazdvojno povezane, otvara se prostor za radikalnu promjenu nas i svijeta«. ⁷⁵

6.3. Problem legitimnosti revolucija

Legitimacija revolucije najčešće se veže uz pitanja moralne naravi jer, kako je rečeno u potpoglavlju *Socijalna reforma ili revolucija?*, revoluciju prate epiteti nasilja, oduzimanja života i slobode, nametanja diktature i jednonumlja, odvajanje politike od društva (ukoliko je to uopće moguće) te je se adekvatno ne suprotstavlja državnome udaru ili puču kao političkom aktu. S obzirom da je fenomen revolucije fundamentalno određenje čovjeka, ona nije nužno usmjerena na nekoga ili nešto kao krajnji cilj već na korjenitu i stanovitu promjenu postojećeg stanja. Svako pružanje otpora, kao i kritika, ne mogu biti smatrani revolucijom, niti je opravdano izjednačavati ili poistovjećivati političku i socijalnu revoluciju. Istančana kritika koja se nameće problemu revolucije jest da ta da ona entuzijastično započinje govorom o slobodi i jednakosti, a završava kao stravičan teror. Sasvim je jasno, smatraju kritičari, da društvo ne može opstati na nijednoj vrsti ugnjetavanja te da treba oponirati politici jednonumlja, odnosno, modernoj homogenizaciji masovnog društva koja volju mase kao zajedničku volju predstavlja i kao zajedničko rješenje. Zagovaratelji revolucije pak, s druge strane, postavljaju pitanje rađa li politički pluralizam isto što i jednostranačko jednonumlje, odnosno, čemu podjela politike i društva na stranke i političke prave, ljevicu i desnicu, umjesto korisnijeg zajedničkog zalaganja u jednome smjeru. Kritika kojom si idu u korist odnosi se na »vjerovanje da takva transformacija mora u neku ruku biti jednosmjerna prema 'socijalizmu'« ⁷⁶ te su se takva vjerovanja »često, do nedavno, definirala na poseban način, a prevelika preokupacija revolucionara strateškim proračunima i njihov urođeni optimizam doveo je do toga da je većina marksističkih analiza iz tog razdoblja više nego manjkava«. ⁷⁷ Unatoč nastojanju revolucije da afirmativnim pokušajima promijeni nametnutu ideologiju, a u ovome kontekstu posebice onu kapitalizma i elitističke vladavine, kritičari joj neće priznati zasluge niti dati zasluženi notabilitet. Dapače, čvrsta kritika koja će se gurati u javni diskurs neće biti imuna na ovakvu hermeneutiku: »francuski su revolucionari poštovali privatno vlasništvo, dok su marksisti, naprotiv, dekretom ukinuli privatnu svojinu«. ⁷⁸ Revolucija iziskuje vlastito legitimiranje

⁷⁵ Isto, str. 164.

⁷⁶ Hobsbawm, »Revolucija«, str. 64.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Krstić, »Protiv duha pobune. Tradicionalistička osuda filozofije reformacije i revolucije«, str. 847.

utoliko što »rečeno terminima Hannah Arendt, spravljanje ili instrumentalno odnošenje dospijeva na mjesto djelovanja ili komunikativnog odnošenja, odnos među ljudima uzima model odnosa među stvarima, govor sile stupa na mjesto moćnog govora. Umjesto uvjeravanja i djelovanja kao političkog načina stvaranja zajedničke budućnosti, nastupa tehničko spravljanje koje silom popunjava nužne razlike između apstraktnih recepata uzvišenih ciljeva i konkretne logike svijeta života« – a revolucija je ta koja to nastoji iskorijeniti.⁷⁹ Međutim, kao i kod svake borbe, ma koliko ona u svome začetku pacifistička bila, »algoritam načelnog i dekontekstualiziranog opravdanja fenomena prljavih ruku teško da je moguće učiniti. To već i zbog toga što su varijable toga algoritma različitog ontološkog modaliteta: žrtve su neposredne, posve ili vrlo vjerojatne, dok je dobrobit samo moguća ili djelomično izvjesna, i to u neodređenom vremenu.«⁸⁰ Stoga se strah od kolateralnih žrtava i nepovoljnog ishoda revolucije može smatrati jednim od razloga pasivnosti i neaktivnosti bezimernih promatrača koji biraju ne djelovati, ne mijenjati, što nužno ne znači da biti svjestan postojećih problema sistema, a ne djelovati automatski označava prešutno odobravanje činjenja onih protiv kojih se revolucionari bore. Pasivnost prestrašenih s jedne strane, a strast aktivnih s druge može bitno predstavljati metafizičku hipostazu u vidu društvene balansiranosti i ravnoteže.

7. Postrevolucionarizam i neoliberalizam

Svijet kao globalno selo u postmodernom smislu predstavlja ekonomske i tržišne prakse koje su pokazale moć umreženosti i međudjelovanja pa se samim time i neoliberalizam smatra novim kapitalizmom koji za cilj ima ostvarivanje tržišnih sloboda, globalizacije, privatizacije te ekonomske politike zgrtanja profita i zarade. Prilikom stvaranja države blagostanja, a kojemu etatizam nije stran, dapače – neophodan je, zagubila se briga za čovjeka i nastupila je briga za ekonomskim dobrom i bogaćanjem. Samoidentifikacija kao središte političke mobilizacije dekonstruirala je skrb u javnoj sferi u kojoj primat ima sveopća afirmacija individualizma. »Stagflacijom 1970-ih, kada je neoliberalni režim formaliziran djelomično i masovnim ulaskom žena na tržište rada, a potom i komodifikacijom kućanskog rada«⁸¹ započinje trivijalizacija revolucije te infantilno i permanentno utiskivanje neoliberalizma u sve sfere društvenog i političkog života. Nastavno na rečeno, Čakardić tvrdi:

⁷⁹ Raunić, »Revolucije i legitimnost«, str. 41.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Čakardić, *Ustajte, prezrene na svijetu: tri eseja o Rosi Luxemburg*, str. 64.

»Od sredine 1970-ih – kada lociramo neoliberalizaciju socijalnih uloga države – stabilnost društveno-političkog režima realizira se i kanalima inkluzije kućanstava u tržišni promet. Čitav niz različitih ekonomskih aktivnosti koncentrirao se oko kućanskog rada, brige i njege, i sličnih usluga koje su se prethodno osiguravale u nekomodificiranom obliku. Neoliberalizacija tržišta kroz uvođenje part-time-ugovora o radu, fleksibilizacija radne snage i deregulacija rada i socijalnog zakonodavstva, sve su to fenomeni koji su povezani s krizom.«⁸²

Luxemburg je ovakva napredna, ali pogubna odvijanja kapitalizma i tržišta predvidjela desetljećima ranije kada je revolucija još bila moguća, a revolucionarna se situacija mogla »definirati kao varijanta kraće krize unutar nekog sistema s dugotrajnim unutarnjim napetostima, koja daje dobre šanse za revolucionarni ishod«.⁸³ Pritom, sukladno političkim opcijama desne provenijencije, amblematično im se pridružuju nove političke opcije nastojeći silnije i impozantnije ostvariti ciljeve neoliberalizma pritom imajući na umu ništa osim vlastitog profita, položaja i konfirmacije ega. »Dakle, sredstvo za ostvarenje ciljeva nove desnice nije neki oblik revolucije, nego evolutivan proces«⁸⁴ – što god to značilo. U kontekstu postmodernog razdoblja obilježenog neoliberalizmom i postrevolucionarizmom, Žižek govori:

»Sve one osobine koje danas povezujemo s liberalnom demokracijom i slobodom (sindikati, pravo glasa svima, slobodno i cjelovito obrazovanje, sloboda štampe, itd.) i koje su ostvarene dugom i teškom borbom nižih klasa u devetnaestom stoljeću, nipošto se ne mogu smatrati 'prirodnim' posljedicama kapitalističkih odnosa. Prisjetimo se svih onih zahtjeva s kojima završava Komunistički manifest: većina njih – uz iznimku ukidanja privatnog vlasništva nad sredstvima proizvodnje – danas su široko prihvaćeni u 'buržoaskim' demokracijama, a zapravo su rezultat narodne borbe. Treba ukazati na još jednu činjenicu koju se često zanemaruje: danas se jednakost između bjelačkog i crnačkog stanovništva slavi kao ostvarenje američkog sna i doživljava kao neprikosnoven političko-etički aksiom. Međutim, tijekom 1920-tih i 30-tih godina prošlog stoljeća komunisti su predstavljali JEDINU političku snagu koja se zalagala za potpunu rasnu jednakost.«⁸⁵

U svjetlu neoliberalnog *modus operandi* koji leži na temeljima kapitalizma, a lažnom etnopluralizmu (što je kod njih u stvari etnocentrizam) u povojima nacionalizma te kojim se služe podupiratelji liberalne demokracije, a koja latentno, ali žestoko i snažno suprotstavlja svoje vrijednosti svakoj slobodnomislećoj enklavi, »revoluciju treba postaviti na kartu povijesti kao emancipacijski proces uspostavljanja politike jednakosti, što znači stvaranje univerzalnog – neetatističkog, nepredstavničkog, neidentitetnog – prostora politike 'za sve' odnosno za 'bilo koga', bez Drugog«.⁸⁶

⁸² Isto, str. 63.

⁸³ Hobsbawm, »Revolucija«, str. 64.

⁸⁴ Tomas, »Europska 'nova desnica' – marginalna politička misao ili ostvariv potencijal?«, str. 130.

⁸⁵ Žižek, »Gdje smo 40 godina nakon '68?«, str. 8.

⁸⁶ Zdravković, »Misliti revoluciju kao stvaranje univerzalnog – neetatističkog, nepredstavničkog, neidentitetnog – prostora politike 'za sve'«, str. 152.

8. Suvremene stranputice pri promišljanju i personificiranju revolucije

Mogućnost revolucije i revolucionarnog dokidanja danas ne ovisi samo o njenoj legitimaciji unutar neoliberalnih okvira već i o pitanju resursa kojima bi se ista održala, ali i problema zbog kojih bi se održala. Osim gradacije revolucije u šamponima, revolucije u pomlađivanju kože ili revolucije u kozmetičkim preparatima – suludim ispraznim pojmovima kojima se truje neoliberalističko društvo putem masovnih medija i promidžbenih poruka – teško da se može govoriti o optimalnoj revoluciji značajnog preokreta. Naime, kako je izneseno kroz rad, a posebno u prethodnome poglavlju, neoliberalizam je sofisticiranim načinima etabliranog vladanja dosegao maksimum koji inteligibilno možemo pojmiti. Nakon svih revolucija u povijesti, razvoja i napretka civilizacije, sustava vladanja i tržišta, sindikalnih prava i preobrazbe proletarijata, a onda i njenog (civilizacijskog) strmovitog nazadovanja nakon razdoblja moderne, ne postoji novi oblik vladavine i ostvarenja života koji bi čovjek pojmio kao nov, nikad viđen, a kamoli prihvatljiv u svome zaokretu. No, nemogućnost revolucije ne znači mirovanje, bezvoljnost i stagnaciju, a još manje prešutno mirenje s nametnutim obrascima koji životnost života srozavaju na nepoželjne razmjere. U suvremenom je dobu svaki *in medias res* protest, peticija, aktivizam, volonterstvo i inkluzivno javno djelovanje potrebno i hvalevrijedno te nosi konotaciju pomaka, napretka i stabilizacije, pod uvjetom da se kreće u smjeru ostvarivanja ljudskih prava za one koji su još uvijek zakinuti te slobodi, jednakosti i dobrobiti svijui. Naposljetku, »promjene nastale revolucijom uglavnom su radikalnije i u početku ih je teže kontrolirati. No to ne dokazuje tvrdnju da je revolucija neophodno nužna. S druge strane, subjektivni utjecaj revolucija na one koji u njoj sudjeluju može biti tako dubok da može postići potpune promjene vrijednosnih normi i masovne mobilizacije za nove ciljeve i zadatke koji se na drugi način ne mogu provesti«. ⁸⁷ Na pijedestal praktične idealno-tipske forme, kada je riječ o suvremenim stranputicama ostvarenja, ali prvotno ikakve mogućnosti revolucije uopće, postavlja se demokracija kao vladavina naroda. Bila je riječ o prividnom izboru koji je čovjeku dan unutar sustava, no ako i samo ako je taj izbor ispravan i poželjan za vladajuću elitu i moć koja je koncentrirana u solilokviju njihovih krugova. Iz toga proizlazi da demokracija nije najbolji praktični sustav vladavine i života koji poznajemo već je, vrlo vjerojatno, najmanje loš. S druge strane, teorijske su forme ispostavile bolja i korisnija rješenja od demokracije, a to je socijalizam. Luxemburg stoga teži fundamentalnoj organskoj povezanosti s prirodom budući da je i sama revolucija u prirodi čovjekova bitka. »Revoluciju

⁸⁷ Hobsbawm, »Revolucija«, str. 73.

anarhisti ne poimaju kao promjenu odnosa moći ‘preko noći’ ili putem opozicije, već kao proces, kao dosezanje promjena neprestanim aktivnim djelovanjem i promocijom alternativnih oblika udruživanja, organizacije, angažmana.«⁸⁸ Socijalizam se utoliko ispostavlja kao prominentan odgovor na silu Zapada, a svojim proučavanjem i rezoniranjem plemenskog načina života, imperijalizma, kolonijalizma, genocida i liminalnih zemalja u razvoju, ona čvrsto vjeruje da je boljitak sveopće zajednice moguć. Tvrdi da se revoluciju prije no što se dogodi *implicite* smatra nemogućom, a nakon što se dogodi neizbježnom. Demokracija jest, kao i humanizam, sadržana u socijalizmu, no na daleko pravičniji i sadržajni način no što je to slučaj u kapitalizmu. Kapitalizam drži do unilateralnog birokratizma i forme, umjesto slobode i sadržaja. Zdravković pritom spominje parlamentarni fetišizam koji vezuje uz činjenicu da »revolucija ne može uspjeti reprodukcijom predstavništva. Predstavnička politika zasnovana kao pregršt ‘lijevih’ i ‘desnih’ političkih stranaka, koja se utemeljuje prebrojavanjem glasova, generira ‘kapital-parlamentarizam’ u kojem se političke stranke zapravo jako malo razlikuju među sobom jer su zastupnice interesa kapitala, a ne ljudi i temeljne jednakosti«.⁸⁹ Stoga se sa suvremenog stajališta i prosvjetiteljstva postmodernog čovjekovog doba u kojemu je bogato opremljen znanjem o svijetu oko sebe postavlja pitanje o budućnosti moralno posrnulog društva. Upravo zahvaljujući – a nikako unatoč – demagogiji i autodestruktivnom teroru kojemu su kroz tegobnu povijest revolucionari bili izloženi, nadaje se zaključak da ideal napretka i nije toliko zastarjela metafizička kategorija te da se u postkapitalizmu koji čovjeka tek očekuje jednostavno i bez mistifikacije navedeni problemi isprepliću, ali nikada ne dotiču. Kada bi ideal napretka bio zastarjela kategorija ili ona koja seže u domenu boemsko-bovarističkog eskapizma, tada bi svaki uspon ljudske vrste bio osporiv. Unatoč glasovitim, vrijednim i korjenitim promjenama koje revolucije, a posljedično i novi režimi, ideologije i sustavi donose sa sobom, rijetke će se od tih promjena zadržati na razini političkog i socijalnog života bez potrebnog vjetra u leđa od svih onih aktera koji tu istu revoluciju žele, žive i ostvaruju. Slično se pokazalo i sa marksizmom, komunizmom, a u konačnici i socijalizmom. Revolucije stoga nisu Sizifov posao, no isto tako nikada do kraja ne ostvare svoje ideale već samo promijene dio sustava.

⁸⁸ Zdravković, »Misliti revoluciju kao stvaranje univerzalnog – neetatističkog, nepredstavničkog, neidentitetnog – prostora politike ‘za sve’«, str. 154.

⁸⁹ Isto. str. 158.

9. Zaključak

Društvo 18. stoljeća obilježile su revolucije i borbe za određene ideale što se prelilo i na sva predstojeća razdoblja, a prijelaz iz feudalizma u kapitalizam popraćen industrijskom revolucijom počinje stvarati manufakturu te potiskivati srednji stalež dok naočigled moćan kapitalizam rađa tržište i modernu buržoaziju. 1899. Rosa Luxemburg piše djelo *Socijalna reforma ili revolucija?* kojim stanovito remeti standardne matrice doba u kojemu je živjela smatrajući kapitalizam neodrživim, a socijalizam onim koji se putem revolucije mora nametnuti i zamijeniti kapitalizam za dobrobit društva i zajednice. Djelo je to koje je udarilo temelje u ono što će Luxemburgine oratorske vještine postaviti kao kategorički imperativ nastojeći fiksno ustoličiti jednakost, slobodu i vladavinu naroda što se u demokraciji prodaje kao gotov proizvod, a u praksi je rezervirano samo za najviše klase. Svoju će teoriju poduprijeti, ali i djelomično utemeljiti na kritici Marxova promišljanja o kapitalu, tržištu i proizvodnji, a sve s ciljem da se proletarijat konačno dovede u vezu sa zajednicom kao objektom etablirane vlasti koja u rukama drži moćne konce dok pritom pasivno-agresivno zadire u intimne i osobne nekapitalističke prostore čovjeka te remeti prirodnu danost i ravnotežu koja ne može opstati pod utjecajem prisile, birokratizma i izrabljivanja. Rosa Luxemburg revolucionarne borbe smješta u šire historijske i političke okvire nastojeći ostvariti ideal humanosti. Čovjek ne hini revoluciju, on za njom čezne i ona kao takva sačinjava bitak jer ga budi iz inercije i istovremeno implicira narav bića kao mislećeg – onog koji se budi iz drijemeža i otrježnjuje iz nametnutog dogmatizma, a sve sa težnjom za slobodom i autentičnim življenjem. Nameće se zaključak da revolucija danas nije moguća nakon viđenih revolucija u povijesti, razvoja i napretka civilizacije, a onda i njenog strmovitog nazadovanja te je očigledno da ne postoji oblik vladavine koji bi čovjek pojmio kao potpuno nov, nikad viđen, a kamoli prihvatljiv. No, nemogućnost revolucije ne znači bezvoljnost i stagnaciju, a još manje prešutno prihvaćanje nametnutih obrazaca koji život srozavaju na nepoželjne razmjere. Shodno tome, u suvremenom je dobu svaki *in medias res* protest, peticija, aktivizam, volonterstvo i inkluzivno javno djelovanje potrebno te nosi konotaciju napretka i stabilizacije pod uvjetom da se kreće u smjeru ostvarivanja ljudskih prava za one koji su još uvijek zakinuti. Revolucije stoga nisu Sizifov posao, no isto tako nikada do kraja ne ostvare svoje ideale već samo promijene dio sustava. Prije no što se dogode, smatra Luxemburg, revolucije su smatrane nemogućima, a nakon što se dogode neizbježnima. 1919. tragično skončava od ruke desničarskih fašista što dodatno veliča i obogaćuje njeno herojstvo te pridonosi žrtvi koju je podnijela za vlastite ideale istinski vjerujući u humanost i zajedničku sreću.

10. Literatura

Čakardić, Ankica. 2015. »Teorija akumulacije i suvremena luksemburgijanska kritika političke ekonomije«, *Filozofska istraživanja* 35 (2015), str. 324–340;

Čakardić, Ankica. 2018. »Kapital i kritika 'komercijalizacijskog modela': o Marxovoj epistemološkoj revoluciji danas« u: Borislav Mikulić, Mislav Žitko (urednici), *Filozofije revolucija i ideje novih svjetova* (Zagreb: Filozofski fakultet, 2018), str. 244–268;

Čakardić, Ankica. 2019. *Ustajte, prezrene na svijetu: tri eseja o Rosi Luxemburg* (Beograd: RLS, 2019);

Davorija, Iva. 2016. »Što Rosa Luxemburg želi?«, *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske* 11 (2016), str. 153–173;

Džinić, Ivo. 2018. »Reformacija i(li) revolucija: Erazmo Roterdamski i Martin Luther«, *Filozofska istraživanja* 38 (2018), str. 737–746;

Hobsbawm, Eric. 1976. »Revolucija«, *Časopis za suvremenu povijest* 8 (1976), str. 51–80;

Kangrga, Milan. 2008. »Marxovo shvaćanje revolucije«, *UP&UNDERGROUND: Časopis za utopijsko-revolucionarno-kritičke i umetničko-političke teorijske prakse* 13-14 (2008), str. [144]–[150];

Krstić, Predrag. 2018. »Protiv duha pobune. Tradicionalistička osuda filozofije reformacije i revolucije«, *Filozofska istraživanja* 38 (2018), str. 837–851;

Luxemburg, Rosa. 1970. *Socijalna reforma ili revolucija?*, s njemačkoga preveo Milan Tabaković (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1970);

Luxemburg, Rosa. 1975. *Uvod u nacionalnu ekonomiju*, s njemačkoga preveli Nadežda i Žarko Puhovski (Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost omladine, 1975);

Novosel, Tin. 2017. *Odnos društvene revolucije i evolucije na primjeru Francuske revolucije*. Diplomski rad. (Zagreb: Hrvatski studiji, 2017);

Peović-Vuković, Katarina. 2018. »Revolucija ili način postavljanja 'komunističke hipoteze'« u: Borislav Mikulić, Mislav Žitko (urednici), *Filozofije revolucija i ideje novih svjetova* (Zagreb: Filozofski fakultet, 2018), str. 80–95;

Puhovski, Žarko. 1980. *Povijest i revolucija*. (Zagreb: Političke teme: biblioteka suvremene političke misli, 1980);

Raunić, Raul. 2018. »Revolucije i legitimnost« u: Borislav Mikulić, Mislav Žitko (urednici), *Filozofije revolucija i ideje novih svjetova* (Zagreb: Filozofski fakultet, 2018), str. 14–49;

Tomas, Domagoj. 2013. »Europska 'nova desnica' – marginalna politička misao ili ostvariv potencijal?«, *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije* 8/15-16 (2013), str. 113–131;

Zdravković, Lana. 2020. »Misliti revoluciju kao stvaranje univerzalnog – neetatičkog, nepredstavničkog, neidentitetnog – prostora politike 'za sve'«, *Filozofska istraživanja* 40 (2020), str. 151–166;

Žižek, Slavoj. 2008. »Gdje smo 40 godina nakon '68?«, *UP&UNDERGROUND: Časopis za utopijsko-revolucionarno-kritičke i umetničko-političke teorijske prakse* 13-14 (2008), str. 6–19.